

СУЧАСНИЙ ПІДХІД ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ КОНТРОЛЮ

Мельничук Н.Ю.

Національна академія статистики, обліку та аудиту

Доведено, що разом із зміною природи господарської діяльності досягається певна стадія розвитку можливостей контролю, яка вимагає зміни видів контролю. Обґрунтовано, що контроль відіграє надзвичайно важливе значення в суспільстві, є важелем дотримання фінансової дисципліни. Запропоновано класифікацію контролю за різними ознаками. Виокремлено відмінності уже існуючих підходів від авторського. Аргументовано важливість запропонованої класифікації.

Ключові слова: контроль, управління, об'єкт контролю, види контролю, контролюючий орган.

Постановка проблеми. Як переконує практика, недооцінка ролі контролю призводить до значних порушень і зловживань у сфері фінансових відносин у державі. Україну у світовому співтоваристві сприймають як країну, яка має високий рівень корупції. Цей фактор є одним із наслідків недосконалості контролю. Отже, актуальність теми полягає у сучасній необхідності створення досконалої системи контролю в Україні для забезпечення фінансової дисципліни під час проведення реформ економічної сфери. Суттєве значення для практичної організації та правового регулювання контролю має класифікація його видів. Вона є не лише теоретичним відображенням різноманітності та різноплановості контролю, а й практичним результатом виокремлення важливих сфер суспільного життя, що перебувають під контролем держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні питання контролю вивчали: Н.С. Вітвицька, І.К. Дрозд, С.В. Калюга, М.М. Коцупатрий, Б.Ф. Усач, М.Т. Фенченко І.Ю. Чумакова, В.О. Шевчук та інші дослідники.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні, існує велика кількість різних підходів щодо визначення класифікації контролю, кожен з яких відрізняється один від одного. Окремі автори об'єднують контроль за різними ознаками залежно від того, хто здійснює контроль (його суб'єкт), що контролюється (об'єкт), які цілі контролю, і називають цей перелік – основними напрямками контролю [1, с. 24; 3, с. 46]. Інші автори досліджуючи суть контролю та його види, поточний фінансовий контроль називають оперативним [5, с. 123]. Мамишев А. виокремлює лише три форми контролю: перевірка, ревізія та аудит [4, с. 6]. Така невизначеність класифікації видів контролю зумовлена насамперед складністю трактування самої дефініції «контроль», а також недостатнім рівнем сформованості термінологічного апарату. Зокрема при розробці класифікації видів контролю треба зважати перш за все на ознаки, притаманні елементи контролюючої системи: суб'єкт – контрольні дії – об'єкт [2, с. 33].

Метою статті є розробка класифікації видів контролю за різними ознаками.

Виклад основного матеріалу. Здійснюючи контроль кожен контролюючий суб'єкт застосовує різні види контролю до того чи іншого підконтрольного об'єкта, залежно від сфери діяльності де вони функціонують, для забезпечення поставлених цілей.

Пропонуємо модифіковану класифікацію видів контролю, тобто класифікацію, яка заснована на що вже існуючих і описаних різними науковцями класифікаціях. Основне поліпшення вже існуючих варіантів класифікацій полягає у введенні автором семи нових класифікаційних ознак: залежно

від належності суб'єкта господарювання, виконання завдань, управлінської стадії, рівнів господарювання та за ступенем дії, рівнем охоплення, способом оформлення результатів, мірою впливу, рівнем достатності. Необхідність їх наявності у методології контролю обумовлена практикою перевірок, що склалася.

Запропонована класифікація включає такі класифікаційні ознаки: за суб'єктами господарювання, структурними одиницями виконавчої влади, мірою впливу, формою проведення, ступенем дії та рівнем охоплення, способом оформлення результатів, характером, рівнем достатності, періодом часу, залежно від належності суб'єкта господарювання, періодичності здійснення, сфери діяльності, виконання завдань, управлінської стадії на якій здійснюється контроль, рівнів господарювання, про що відповідно відображено на рис. 1.

З рис. 1 ми можемо побачити, що за суб'єктами господарювання варто виокремити: державний, муніципальний, індивідуальний, аудиторський контроль.

Державний контроль здійснюють органи державної влади та управління, а саме: Фонд державного майна України, Міністерства фінансів, економіки, статистики, НБУ тощо.

Муніципальний контроль як окрема організаційна форма контролю, що здійснюється представницькими органами влади, радами народних депутатів та їх комісіями

Аудиторський контроль здійснюють аудитори, аудиторські фірми, які діють на господарчо-розрахункових засадах за договорами з державними і акціонерними підприємствами.

За структурними одиницями виконавчої влади контроль поділяють на: адміністративний, президентський парламентський, судовий, прокурорський.

Адміністративний контроль спрямований на удосконалення діяльності органів виконавчої влади, забезпечення законності в сфері державного управління.

Президентський контроль здійснюється гарантом державного суверенітету в напрямі забезпечення соціально-економічного розвитку не лише адміністративно-територіальних одиниць, але й країни в цілому.

Парламентський контроль, який здійснюється з боку Верховної Ради України щодо дотримання підконтрольними об'єктами чинного законодавства України.

Судовий контроль – контроль, який здійснюється органами судової влади щодо встановлення дотримання чи недотримання норм чинного законодавства країни.

Прокурорський контроль – це специфічний різновид контролю з боку органів прокуратури.

Залежно від належності суб'єкта господарювання контроль можна поділити на: відомчий, внутрішньогосподарський, бюджетний, громадський.

Відомчий контроль здійснюють міністерства, державні комітети, концерни, асоціації, акціонерні виробничі об'єднання згідно з чинним законодавством та нормативними актами

Внутрішньогосподарський контроль передбачає контрольні функції, які здійснюються власниками підприємств відповідно до законодавства.

Бюджетний контроль – передбачає зіставлення фактичних результатів з бюджетними, аналізу відхилень та внесення необхідних коректив.

Громадський контроль – це контроль, за якого всі суб'єкти громадського контролю виступають від імені громадськості, а не держави, їх контрольні повноваження зазвичай не мають юридично змісту, а рішення за результатами перевірок мають, як правило, рекомендаційний характер.

Попередній, підсумковий, поточний контроль, варто об'єднати за класифікаційною ознакою «Залежно від періодичності здійснення».

Попередній контроль здійснюється до виконання господарської операції з метою запобігання незаконним діям, неефективному використанню коштів і прийняттю необґрунтованих рішень.

Підсумковий контроль – здійснюється після завершення господарських операцій усіма контролюючими органами.

Поточний контроль – контроль, який здійснюється у процесі виконання господарських операцій, головним завданням якого є виявлення відхилень у процесі виконання операцій, з метою вжиття необхідних заходів щодо усунення негативних факторів.

Залежно від сфери діяльності доцільно виокремити такі види: загально-економічний, фінансово-господарський, управлінський, технологічний.

Загально-економічний контроль – це система контрольних заходів, спрямованих на раціональне господарювання у всіх сферах економіки.

Фінансово-господарський контроль спрямований на фінансово-господарську діяльність підприємств у сфері виробництва, обміну і споживання суспільно необхідного продукту на мікроекономічному рівні.

Управлінський контроль – сукупність дій управлінських органів по спостереженню за функціонуванням відповідного об'єкта контролю з метою: отримання об'єктивної та достовірної інформації про нього; застосування заходів щодо попередження правопорушень; надання допомоги підконтрольній структурі у поновленні законності і дисципліни.

Технологічний контроль здійснюють інженери, технологи за технологією виробництва, якістю сировини і продукції відповідно до стандартів і технічних умов.

За мірою впливу контроль варто поділити на: прямий, опосередкований.

Прямий контроль – це контроль, який здійснюють його ініціатори (керівники, тимчасові контрольні групи, ревізійні комісії, контролери або бухгалтери місцевих рад, споживачі).

Опосередкований контроль – контроль, делегований ініціаторами іншим суб'єктам, що є виконавцями контролю.

Фінансовий контроль комплексна і цілеспрямована фінансово-правова діяльність органів фінансового контролю або їх підрозділів чи представників, а також осіб, уповноважених здійснювати контроль, що базується на положеннях актів чинного законодавства.

За формою проведення контроль варто поділити на обов'язковий та ініціативний.

Обов'язковий контроль – здійснюється в силу вимог нормативних актів або за рішеннями компетентних органів держави.

Ініціативний контроль здійснюється на підставі власних рішень господарюючих суб'єктів.

Залежно від виконання завдань можна виокремити: стратегічний, поточний, оперативний контроль.

Стратегічний контроль полягає в спостереженні та оцінці проходження процесу стратегічного управління, який забезпечує досягнення поставлених цілей та виконання обраних стратегій через встановлення стійкого зворотного зв'язку.

Поточний контроль – контроль, який здійснюється безпосередньо в ході проведення робіт та який базується на вимірюванні фактичних результатів, отриманих після проведення роботи, спрямованої на досягнення бажаних цілей.

Оперативний контроль – це регламентований порядок перевірки діяльності підконтрольних об'єктів суб'єктами контролю щодо дотримання першими встановлених норм.

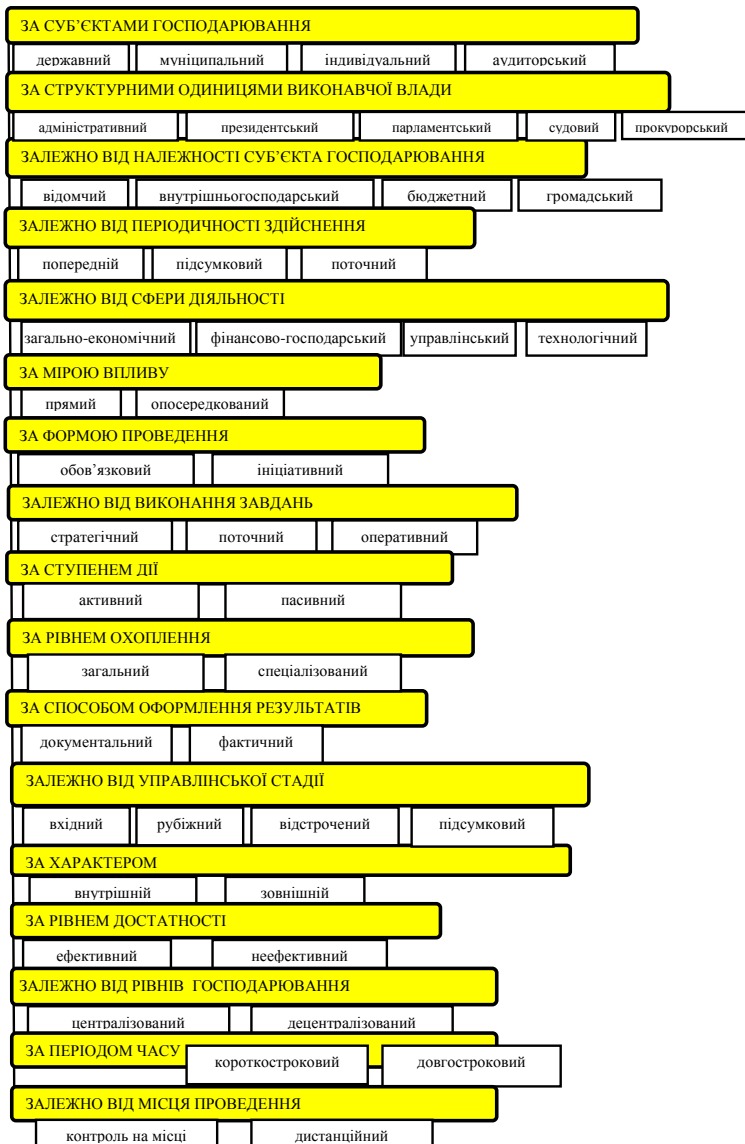

Рис. 1. Класифікація контролю *

* складено автором

За ступенем дії, контроль може бути активним або пасивним.

Активний контроль дає можливість своєчасно ліквідувати відхилення від запланованих параметрів і, якщо виникає необхідність компенсувати витрати.

Пасивний контроль – даний вид контролю передбачає аналіз досягнуто результату в реалізації якогось певного проекту чи завдання.

За рівнем охоплення: загальний та спеціалізований контроль.

Загальний контроль здійснюють органи виконавчої влади загальної компетенції: Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації.

Загальний контроль охоплює всю діяльність підконтрольних підрозділів, здійснюється як правило вищими органами виконавчої влади в ході якого, перевірки підлягають усі основні напрямки діяльності підпорядкованих підрозділів.

Спеціалізований контроль – здійснюється органами, для яких контроль є основним чи одним з основних напрямів діяльності.

Спеціальний контроль – це всебічне і поглиблене вивчення певного напрямку діяльності підконтрольного органу виконавчої влади, в ході якого перевіряючий орган не має повноважень перевіряти стан інших напрямів діяльності, його повноваження обмежені лише вузькоспеціалізованими питаннями.

За способом оформлення результатів контроль поділяють на фактичний та документальний.

Фактичний контроль – допомагає встановити реальний стан об'єкта шляхом вимірювання, зважування, підрахунку, лабораторного аналізу тощо.

Документальний контроль – контроль при допомозі якого встановлюють суть і достовірність господарських операцій за даними первинної документації, облікових реєстрів і звітів.

Залежно від управлінської стадії на якій здійснюється контроль, його можна поділити на: вхідний, рубіжний, відстрочений, підсумковий.

Вхідний контроль проводиться на початковому етапі діяльності суб'єкта господарювання з метою визначення рівня реагування конкурентів та готовності споживачів на визначену позицію.

Рубіжний контроль – контроль, який здійснюється через певний проміжок часу щодо доцільності зайнятої позиції на ринку чи статусу суб'єкта господарювання.

Відстрочений контроль – контроль, який проводиться через деякий час після вивчення поставлених завдань та норм чинного законодавства щодо діяльності підконтрольного об'єкта.

Підсумковий контроль забезпечує оцінку результатів застосування методів, прийомів контролю на заключному етапі.

За характером контролю, варто виокремити внутрішній та зовнішній.

Внутрішній контроль – це контроль на який впливають особи, наділені повноваженнями управління та найвищого управління, а також інший персонал, який надає обґрунтовану впевненість щодо досягнення цілей суб'єкта господарювання стосовно: достовірності фінансової звітності; ефективності діяльності; дотримання застосовуваних законів та нормативних актів.

Зовнішній контроль здійснюється суб'єктом контролю щодо підконтрольного об'єкту, який не

належить до сфери його управління, з метою недопущення порушень фінансового законодавства.

За рівнем достатності контроль може бути: ефективний, неефективний.

Ефективний контроль – контролю, який передбачає стратегічне спрямування, орієнтується на кінцеві результати, здійснюється своєчасно і є достатньо є простим.

Неефективний контроль – контроль, який є наслідком помилок і прийняття неправильних рішень контролюючих органів, а не результатом фатального збігу обставин.

Залежно від рівнів господарювання контроль можна поділити на: централізований, децентралізований.

Централізований контроль – контроль, що проводиться головним контролюючим органом, який є функціонально незалежним від підконтрольних об'єктів.

Децентралізований контроль здійснюється уповноваженим підрозділом (посадовою особою), підпорядкованим безпосередньо керівництву органу, але є одночасно функціонально незалежним від нього в самому суб'єкті господарювання або в межах системи його управління.

За періодом часу: короткостроковий та довгостроковий контроль.

Короткостроковий контроль – вид контролю, який розрахований на короткостроковий період та включає в себе перевірку незначного обсягу інформації.

Довгостроковий контроль передбачає детальну перевірку певного обсягу інформації значну за обсягом, яка стосується об'єкта контролю та розрахована на довгостроковий період.

Залежно від місця проведення контроль можна поділити на: контроль на місцях та дистанційний контроль.

Контроль на місцях – контроль, який здійснюється контролюючим органом безпосередньо на об'єкті контролю.

Дистанційний контроль – це контроль при якому контролюючий орган контролює віддалений від нього об'єкт за допомогою інформації, яка передається за допомогою сучасних телекомунікаційних засобів.

З вище приведеної класифікації бачимо, що на сьогодні існує безліч видів контролю, які одночасно відрізняються – і в той же час доповнюють один одного. Всі види контролю, які мають практичне застосування в діяльності суб'єктів контролю повинні бути розміщені разом, щоб надавати вичерпну характеристику тим формам, методам і способам, якими здійснюється реальний контроль. Така класифікація дає можливість об'єднати вище згадані види контролю за певними групами, кожна з яких має необхідний комплекс засобів, потрібних для всестороннього вивчення того чи іншого підконтрольного об'єкта.

Висновки і пропозиції. Отже, запропонована класифікація контролю сприятиме чіткому визначенню повноважень як контролюючих так і підконтрольних органів, попередженню зайвого дублювання в їх діяльності, удосконаленню системи управління фінансовими ресурсами на всіх рівнях господарювання, чіткому розумінні ролі контролю у фінансовій сфері країни.

Список літератури:

1. Державний фінансовий контроль: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни [Н. С. Вітвицька, І. Ю. Чумакова, М. М. Коцупатрий, М. Т. Фенченко] / – К.: КНЕУ, 2003. – 408 с.
2. Дрозд І. К. Державний фінансовий контроль: [навч. посіб] / І. К. Дрозд, В. О. Шевчук. – К.: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2007. – 304 с.
3. Калюга Є. В. Класифікація контролю та шляхи її вдосконалення / Є. В. Калюга // Фінансовий контроль. – 2002. – № 1. – С. 44-52.
4. Мамишев А. Зміст і призначення контролю в механізмі управління / А. Мамишев // Економіка, фінанси, право. – 2003. – № 3. – С. 5-10.
5. Усач Б. Ф. Контроль и ревизия / Б. Ф. Усач. – К.: Инюре, 1998. – 352 с.

Мельничук Н.Ю.

Национальная академия статистики, учета и аудита

СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД ПО КЛАССИФИКАЦИИ КОНТРОЛЯ**Аннотация**

Доказано, что вместе с изменением природы хозяйственной деятельности достигается определенная стадия развития возможностей контроля, требует изменения видов контроля. Обосновано, что контроль играет чрезвычайно важное значение в обществе, является рычагом соблюдения финансовой дисциплины. Предложена классификация контроля по различным признакам. Выделены различия уже существующих подходов от авторского. Аргументировано важность предложенной классификации.

Ключевые слова: контроль, управление, объект контроля, виды контроля, контролирующий орган.

Melnychuk N.Yu.

National Academy of Statistics, Accounting and Auditing

A CONTEMPORARY APPROACH TO THE CONTROL CLASSIFICATION**Summary**

It has been proved that a certain stage of development of opportunities for control, requiring change in types of controls, is reached with a change in the nature of economic activity. It has been substantiated that control is an essential point for society, being a lever of observance of financial discipline. The classification of control by different features is offered. The differences between existing approaches and the author's ones are defined. The importance of the proposed classification is reasoned.

Keywords: control, management, object of control, types of control, control body.